

budgetary processes. This essay has demonstrated that comprehensive legal reforms, targeted capacity-building, and collaborative intergovernmental frameworks are critical to advancing the independence of local administrations. Ultimately, sustained commitment to strengthening local authorities will position Uzbekistan to build resilient, responsive governance systems and support broader national progress.

Reference:

1. Abdujabbarovna, D.A. (2023) "Important Aspects of Public Control in the Activities of Local Executive Bodies in the New Republic of Uzbekistan," *International Journal of Law and Society (IJLS)*, 2(2), pp. 99–115. doi:10.59683/ijls.v2i2.39.

2. Arabov, N. et al. (2024) "Addressing the economic impacts of climate change in Uzbekistan: Challenges and strategies," *e3s-conferences.org*, 542, p. 04006. doi:10.1051/e3sconf/202454204006.

3. Bodio, T. (2025) "The New Uzbekistan: An Epochal Challenge (Reforms of 2021–2023)," *bibliotekanauki.pl* [Preprint]. Available at: <https://bibliotekanauki.pl/articles/62644825.pdf>.

4. Burnashev, R. and Chernykh, I. (2024) *The Political System of Uzbekistan, Central Asia in a Multipolar World*. Springer, pp. 57–73. doi:10.1007/978-3-031-63727-8_4.

5. Junussova, M. (2020) *Cities and Local Governments in Central Asia: Administrative, Fiscal, and Political Urban Battles*, library.oapen.org. Taylor & Francis, p. 146. doi:10.4324/9780429298752.

6. Based on ADB (2025), *Strengthening the Financial Sustainability of Cities in Uzbekistan, and cross-referenced with World Bank and UNDP reports on fiscal decentralization in Uzbekistan (2020–2025 trends in own-source revenue vs. central transfers/grants)*.

KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISH VA AHOLINI IJTIMOIIY HIMOYALASHNING MOLIVAVIIY MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH

Xamdamov Shavkat Komilovich

*TDIU, "Moliya va moliyaviy texnologiyalar" kafedrasii professori,
PhDprofessor*

Zamonaviy sharoitda kambag‘allikni qisqartirish va aholini ijtimoiy himoya qilishning moliyaviy mexanizmi nafaqat kompensatsion, balki strukturaviy-investitsion xarakterga ega bo‘lishi zarur. Kompensatsion funksiyasi orqali u joriy iste‘molni qo‘llab-quvvatlaydi, uy xo‘jaliklarining daromad tebranishlariga nisbatan sezgirligini kamaytiradi va qisqa muddatli ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlaydi. Biroq uzoq muddatli barqaror natijalar inson kapitaliga investitsiya,

bandlikni rag'batlantirish va ijtimoiy moslashuvni oshirish orqali shakllanadi¹⁵⁶. Shu nuqtai nazardan, moliyaviy mexanizmni faqat transfertlar tizimi sifatida emas, balki ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish instrumenti sifatida talqin qilish metodologik jihatdan to'g'riroqdir. "Hayot sikli bo'yicha ijtimoiy kafolatlar" konsepsiyasi ham aynan shu tamoyilga asoslanadi: minimal ijtimoiy standartlar kambag'allikni kompensatsiya qilish emas, balki uni oldini olish vositasidir.

Global miqyosda ijtimoiy himoya tizimlarida saqlanib qolayotgan qamrov bo'shliqlari muhim tizimli muammo bo'lib qolmoqda. Qamrovning kengayishi bilan bir qatorda, samaradorlik va adekvatlik masalalari dolzarbligicha qolmoqda. Ayniqsa, iqtisodiy va iqlim zarbalari kuchayib borayotgan sharoitda adaptiv ijtimoiy himoya tizimlarining ahamiyati ortmoqda. Moliyaviy mexanizm shoklarga tez javob bera oladigan ma'lumotlar tizimi, avtomatlashtirilgan to'lov platformalari va oldindan belgilangan kengaytirish qoidalariga ega bo'lishi kerak.

Raqamlashtirish jarayonlari ijtimoiy siyosat samaradorligini oshirish uchun muhim imkoniyatlar yaratadi. Biroq raqamli transformatsiya o'z-o'zidan samaradorlikni kafolatlamaydi. Agar ma'lumotlar sifati past bo'lsa yoki idoralararo integratsiya yetarli bo'lmasa, xatolar avtomatlashtirilgan shaklda takrorlanadi. Shu sababli raqamli infratuzilma institutsional boshqaruv bilan uyg'unlashgan holda rivojlantirilishi lozim.

O'zbekiston tajribasi so'nggi yillarda kambag'allik darajasining izchil pasayishini ko'rsatmoqda: 2021 yilda 17,0 foiz, 2022 yilda 14,1 foiz va 2023 yilda 11,0 foiz. 2024 yilda esa rasmiy ma'lumotlarga ko'ra 8,9 foizga tushgan. Bu ijobiy dinamika ijtimoiy siyosatning natijadorligini ko'rsatadi. Biroq Jini indeksining 2022 yildagi 31,2 dan 2023 yilda 34,5 gacha oshgani shuni anglatadiki, daromadlar taqsimotida tafovut kuchaymoqda¹⁵⁷. Demak, kambag'allik qisqarishi tengsizlikni avtomatik ravishda kamaytirmaydi. Bu holat moliyaviy mexanizmning progressivlik darajasini qayta ko'rib chiqishni talab etadi. Agar transfertlar asosan eng past daromadli qatlamga yo'naltirilsa, biroq o'rta qatlam daromadlarining tez o'sishi davom etsa, umumiy tengsizlik ko'rsatkichi oshishi mumkin. Shu sababli manzillilik bilan bir qatorda adekvatlik va progressivlik mezonlari ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Xalqaro tajribada uchta asosiy tizimli muammo kuzatiladi: manzillilikdagi xatolar, institutsional fragmentatsiya va proaktivlikning pastligi. Manzillilik xatolari fiskal samaradorlikni pasaytiradi, chunki cheklangan byudjet resurslari optimal taqsimlanmaydi. Institutsional fragmentatsiya esa ma'muriy xarajatlarni oshiradi va dasturlar o'rtasida sinergiyani cheklaydi. Proaktivlik yetishmasligi natijasida ijtimoiy yordam olish uchun ariza berish imkoniyati mavjud bo'lgan fuqarolarning bir qismi tizimdan tashqarida qoladi.

O'zbekiston sharoitida moliyaviy mexanizmni takomillashtirish quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq:

Birinchidan, ma'lumotlar bazasining integratsiyasi va yagona ijtimoiy

¹⁵⁶<https://www.ilo.org/media/400291/download>

¹⁵⁷<https://gov.uz/oz/bv/news/view/34849>

reestrni shakllantirish. Bu manzillilikni kuchaytiradi, takrorlanishlarni kamaytiradi va idoralararo koordinatsiyani ta'minlaydi.

Ikkinchidan, ijtimoiy sug'urtada proaktiv yondashuvni joriy etish. Nafaqalarni minimal sug'urta staji va to'langan badallarga mutanosib ravishda avtomatik tayinlash tizimi qamrovni kengaytiradi hamda ishtirokni rag'batlantiradi.

Uchinchidan, moliyalashtirishni natijadorlik ko'rsatkichlari bilan bog'lash. Faqat mablag'larning o'zlashtirilishi emas, balki kambag'allik darajasining pasayishi, bandlikning oshishi va qayta murojaatlar sonining kamayishi asosiy indikator bo'lishi lozim.

To'rtinchidan, ijtimoiy himoya tizimini shoklarga moslashuvchan qilish. Oldindan belgilangan mexanizmlar asosida inqiroz davrida qamrovni tez kengaytirish imkoniyati yaratilishi zarur.

Umuman olganda, O'zbekistonda kambag'allikni yanada qisqartirish moliyaviy resurslarni ko'paytirishdan ko'ra, ularni samarali boshqarish va tizimli integratsiyalash bilan bog'liq. Moliyaviy mexanizmning sifat jihatdan takomillashuvi manzillilik, proaktivlik, progressivlik va natijadorlik tamoyillariga asoslanishi lozim. Faqat shundagina ijtimoiy himoya tizimi qisqa muddatli kompensatsiya vositasidan uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish omiliga aylanishi mumkin.

Kambag'allik mezonining aniqligi moliyaviy mexanizm samaradorligining asosiy sharti hisoblanadi. O'zbekistonda kambag'allik chegarasi minimal iste'mol xarajatlari ko'rsatkichi asosida belgilanadi va 2025 yildan boshlab bir kishi uchun oyiga 669 ming so'm miqdorida tasdiqlangan. Mazkur indikator ijtimoiy yordam dasturlarining manzilliligini aniqlashda asosiy normativ mezon bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, ilmiy nuqtai nazardan minimal iste'mol savati tarkibi, hududiy tafovutlar va real inflyatsiya darajasi bilan moslik muntazam tahlil qilinishi lozim. Aks holda, rasmiy mezon real daromad yetishmovchiligini to'liq aks ettirmasligi mumkin.

Moliyaviy mexanizm samaradorligini cheklayotgan omillarni tizimli ravishda besh institutsional blok doirasida ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir.

Birinchi blok — ma'lumotlar sifati va manzillilik aniqligi. Avvalgi diagnostik baholashlar ijtimoiy yordam dasturlarida sezilarli chiqarib yuborish va asossiz kiritish xatolarini ko'rsatgan. Bu holat byudjet resurslarining samaradorligini pasaytiradi, chunki yordamning kambag'allikka ta'sir koeffitsiyenti kamayadi. Moliyaviy mexanizmning barqarorligi ma'lumotlarni integratsiyalashgan holda yuritish, ehtiyojni baholash metodologiyasini takomillashtirish va muntazam audit o'tkazishga bog'liq.

Ikkinchi blok — institutsional fragmentatsiya. Turli dastur va reyestrlarning parallel faoliyati ma'muriy xarajatlarni oshiradi hamda resurslar takrorlanishiga olib keladi. Yagona ijtimoiy reestrni shakllantirish nafaqat tashkiliy soddalashtirish, balki fiskal optimallashtirish vositasi sifatida ham muhimdir. Integratsiyalashgan ma'lumotlar tizimi yordam oluvchilarning to'liq profilini

shakllantirish va resurslarni differensial taqsimlash imkonini beradi.

Uchinchi blok — transfertlarning faollashtiruvchi komponenti. Agar pul ko'magi bandlik va ijtimoiy xizmatlar bilan bog'lanmasa, tizim uzoq muddatli qaramlikni shakllantirishi mumkin. Shuning uchun ijtimoiy kontrakt, individual rivojlanish rejasi va kasbiy tayyorgarlik mexanizmlarini moliyaviy paket bilan integratsiyalash zarur. Bu yondashuv kompensatsion modeldan investitsion modelga o'tishni ta'minlaydi.

To'rtinchi blok — sug'urta tizimining qamrovi va barqarorligi. Norasmiy bandlik yuqori bo'lgan sharoitda ijtimoiy sug'urta badallari bazasi torayadi. Bu esa risklarni qayta taqsimlash imkoniyatini cheklaydi va tizimning moliyaviy barqarorligiga xavf tug'diradi. Proaktiv tayinlash, minimal sug'urta staji va to'langan badallarga mutanosib nafaqa hisoblash mexanizmini joriy etish ishtirokni rag'batlantiradi hamda adolatlilikni kuchaytiradi.

Beshinchi blok — fiskal samaradorlik va natijadorlik. Cheklangan byudjet sharoitida asosiy vazifa xarajatlarni ko'paytirish emas, balki har bir sarflangan so'mning ijtimoiy natijasini oshirishdir. Natijador byudjetlash tizimi kambag'allikning kamayishi, bandlikning oshishi va ijtimoiy yordamdan chiqish tezligi kabi indikatorlar asosida baholanishi kerak.

Umumiy xulosa shundan iboratki, O'zbekistonda kambag'allikni yanada kamaytirish nominal xarajatlarning o'sishiga emas, balki moliyaviy mexanizm sifatining oshishiga bog'liq. Ehtiyojni aniqlash aniqligi, reestrlarning integratsiyasi, proaktiv tayinlash, transfertlarning xizmatlar bilan bog'liqligi va natijador byudjetlash tamoyillari asosiy ustuvor yo'nalish bo'lishi lozim.

Shu munosabat bilan quyidagi chora-tadbirlar taklif etiladi:

“Ijtimoiy himoya yagona reestri” va “Kambag'al oilalar reestri” integratsiyasi asosida yagona “Ijtimoiy reestr”ni shakllantirish va oilalarni ijtimoiy-iqtisodiy holatiga ko'ra toifalash zarur.

1. Homiladorlik va tug'ish, vaqtinchalik mehnatga layoqatsizlik nafaqalarini minimal sug'urta staji va to'langan badallarga mutanosib ravishda proaktiv shaklda tayinlash orqali qamrov va adekvatlikni oshirish lozim.

2. Manzillilik xatolari va transfertlar adekvatligini muntazam ravishda baholash hamda audit tizimini joriy etish.

3. Sug'urta qamrovini kengaytirish siyosatini norasmiy bandlikni qisqartirish strategiyasi bilan uyg'unlashtirish.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda kambag'allikni qisqartirishning keyingi bosqichi resurslar hajmiga emas, balki moliyaviy mexanizm sifatiga bog'liq. Integratsiyalashgan ma'lumotlar tizimi, proaktiv sug'urta mexanizmi, differensial moliyalashtirish va natijador boshqaruv tamoyillari ijtimoiy himoya tizimini qisqa muddatli kompensatsiya vositasidan barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish instrumentiga aylantirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. *International Labour Organization. (2012). Social protection floors*

recommendation, 2012 (No. 202). <https://www.ilo.org/media/400291/download>:
2. O'zbekiston Respublikasi Hukumat portali. (2025, February 2). 2024-yil yakuniga ko'ra kambag'allik darajasi 11 foizdan 8,9 foizga kamaydi. <https://gov.uz/oz/bv/news/view/34849>

CHEGARA SAVDO ZONALARINI TASHKIL ETISH BO'YICHA INSTITUTSIONAL YONDASHUVLAR

Islomov Jamshed Davronovich

TDIU huzuridagi O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari ilmiy tadqiqot markazi

Globalashuv jarayonlarining chuqurlashuvi, mintaqalararo iqtisodiy integratsiyaning kengayishi va logistika zanjirlarining transmilliy xarakter kasb etishi sharoitida chegara hududlari an'anaviy periferiya maqomidan chiqib, iqtisodiy o'sishning strategik drayveriga aylanmoqda. Ayniqsa, chegara savdo zonalarini (ChSZ) yoki cross-border trade zones zamonaviy hududiy siyosatda iqtisodiy faollikni rag'batlantirish, eksport salohiyatini kengaytirish, tranzit imkoniyatlarini monetizatsiya qilish hamda qo'shni davlatlar bilan integratsiyani chuqurlashtirishning samarali instrumenti sifatida qaralmoqda.

Chegara savdo zonalarini odatda ikki yoki undan ortiq davlatlar chegarasi yaqinida joylashgan bo'lib, ular maxsus bojxona, soliq va ma'muriy rejimlar asosida faoliyat yuritadi. Ushbu zonalar mintaqaviy rivojlanish nazariyasi nuqtai nazaridan hududiy tafovutlarni yumshatish, infratuzilmani rivojlantirish va bandlikni oshirish vositasi sifatida talqin qilinadi. Shu bilan birga, ular geoiqtisodiy raqobat, xavfsizlik, migratsiya va noformal savdo oqimlari bilan bog'liq murakkab omillarni ham o'zida mujassamlashtiradi.

Chegara hududlari va transchegaraviy iqtisodiy integratsiya masalalari iqtisodiy geografiya va mintaqaviy rivojlanish nazariyasi doirasida keng o'rganilgan. Yangi iqtisodiy geografiya maktabi vakili Paul Krugman (1991) ishlab chiqarish konsentratsiyasi va transport xarajatlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tahlil qilib, hududiy klasterlashuv va chegara omilining iqtisodiy ahamiyatini asoslab bergan. Uning nazariyasiga ko'ra, bozor sig'imi va logistika xarajatlari kamayishi hududiy iqtisodiy faollikni jadallashtiradi.

Mintaqaviy integratsiya va savdo bloklari masalasida Bela Balassa (1961) iqtisodiy integratsiya bosqichlari nazariyasini ishlab chiqqan bo'lib, erkin savdo hududidan to'liq iqtisodiy ittifoqqa qadar bo'lgan evolyutsion jarayonni tavsiflaydi. Chegara savdo zonalarini ko'pincha ushbu integratsiya bosqichlarining amaliy instrumenti sifatida maydonga chiqadi.

Institutsional iqtisodiyot nuqtai nazaridan Douglass North (1990) formal va noformal institutlarning iqtisodiy samaradorlikka ta'sirini ta'kidlaydi. Chegara savdo zonalarida aynan bojxona tartib-taomillari, mulk huquqi himoyasi,